

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.72.491>

УДК 323.281(47+57):001-51:[329/73]»196/198»++929:94(477)»1914/1995»Шевченко Ф. П.

Надія Шип,

<https://orcid.org/0000-0002-1309-1509>,

докторка історичних наук, провідна наукова співробітниця,

відділ фондів рукописної спадщини,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

вул. Володимирська, 62, Київ, 01033, Україна

e-mail: nadia.shyp@gmail.com

НАУКОВЕ СУМЛІННЯ ФЕДОРА ПАВЛОВИЧА ШЕВЧЕНКА У ЛАБЕТАХ ПАРТОКРАТІЇ

Мета статті – продемонструвати внесок Ф. П. Шевченка у вивчення суспільно-політичних проблем історії України XVII–XX ст. і розробку теоретико-методологічних питань історичної науки. **Методологія дослідження** базується на принципах об’єктивності, неупередженості, діалектичної логіки; використовується метод ретроспективного аналізу офіційних документів та документів особового архіву Ф. Шевченка, а також метод історіографічного дискурсу його наукової спадщини. **Наукова новизна.** Відомий український історик Ф. Шевченко є одним із неординарних представників інтелігенції в СРСР і Україні, коли в науці панувала моноідеологія та нометодологія. Дослідження засвідчує, що партотократичні ланцюги заважали йому повністю реалізувати свій інтелектуальний потенціал. **Висновки.** У широкому діапазоні його наукових інтересів вагоме місце посідала тематика, пов’язана з українським козацтвом. Досліджуючи Національно-визвольну війну українського народу 1648–1654 рр., він позитивно оцінював її результати і діяльність Богдана Хмельницького, усвідомлюючи, що за намагання діяти поза радянськими марксистсько-ленінськими канонами історики потрапляли під репресивний каток можновладців. Ф. Шевченко є прикладом відданості професії, неабиякої працездатності, цілеспрямованості та морально-психологічної витримки, що заслуговує наслідування.

Ключові слова: Федір Шевченко, Богдан Хмельницький, козацтво, партотократія, ідейно-політичні утиски.

Актуальність теми дослідження. У соціогуманітаристиці природно присутні біографічні та біоісторіографічні студії. Оскільки наукова персона тісно пов’язана з простором і часом та суспільно-політичними умовами, в яких їй доводиться працювати, біографісти

ретельно вивчають і відображають це у своїх дослідженнях. При тому склалася традиція відзначати круглі дати на життєвому і творчому шляху відомих особистостей. У даному разі йдеться про талановитого вченого й організатора науки, вихователя цілої плеяди істориків, члена-кореспондента Національної академії наук (далі НАН) України (1969) *Федора Павловича Шевченка* (24.08.1914 – 01.11.1995). За теперішнього карколомного періоду в нашій історії є моральним обов'язком вшанувати його пам'ять засвідченням доробку в історіографію Визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького та Переяславської ради 1654 р., з часу якої виповнилося 370 років. Ці питання залишаються дотепер предметом наукових дискусій. Потребує поцінування внесок ученого в розробку теоретико-методологічних засад історичного пізнання. На часі також є критичне осмислення шкідливості надмірного регулювання науково-дослідної діяльності в академічних установах, зокрема в Інституті історії України НАНУ до 1991 р.

Аналіз досліджень і публікацій. Цьому неординарному вченому присвячено чимало спеціальних досліджень, у яких робляться спроби дати неупереджену оцінку його творчого здобутку, адже Федір Павлович відзначився не лише як історик, а й як архівіст, археограф, історіограф, джерелознавець, методолог і організатор науки. Відчутно актуалізувалося вивчення його наукової біографії періоду «темних» 1970-х років, коли «пресували» інтелігенцію, висловлювання якої не корелювалися з тогочасними партійними канонами. У незалежній Україні відновилась і шанується пам'ять про Ф. Шевченка. З нагоди 80-річчя вченого у «Віснику НАН України» (1994) опубліковано привітання, де зазначались його наукові заслуги та державні нагороди, які він мав [5, с. 158–159]. У 1998 р. на його пошану надруковано збірку наукових праць «Історико-географічні дослідження в Україні» [13]. У 2004 р. до 90-річчя від дня народження вченого видано збірник у 2 томах, назвою до якого взято слова самого Федора Павловича «Істину встановлює суд історії» [12]. Минуло ще 10 років: на відзначення 100-річчя від дня народження Ф. Шевченка Інститут історії України НАН України та Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського 11 грудня 2014 р. організували круглий стіл, на якому приверталась увага дослідників до поглибленого вивчення наукової біографії вченого, його непростих взаємин з тоталітарною владою та визначення місця історика в українському історичному процесі

1940–1990-х рр. [18]; крім того, опубліковано «Історичні студії» [21]. Пам'яті Федора Павловича присвячують спогади і дослідження науковці, для яких він був Учителем, а також ті, хто співпрацював або спілкувався з ним на різних наукових заходах. Його наукова біографія стала предметом дослідження О. Апанович – колеги по роботі в Інституті історії АН УРСР (від 1994 р. – Інститут історії України НАН України [1]; історіографічну спадщину вивчають О. Бажан, Ю. Данилюк [2], С. Батуріна [3], І. Гирич [6], О. Удод [20], О. Ясь та ін. [27]. З кожною новою публікацією розширювався життєпис ученого, ширше висвітлювалися характеристики його особистості: наукова ерудиція, сумління і самоконтроль, морально-етичні принципи, відкритість до спілкування, людяність та українськість. В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІР НБУВ) зберігається особовий архівний фонд Ф. П. Шевченка (№ 349), розгорнутий опис якого здійснено І. Корчемною. У ньому зазначені основні складові архіву: біографічні дані, дослідницька й організаторська діяльність, керівництво аспірантами, участь у наукових заходах тощо. Названий архів містить потужну джерельну базу для подальшого вивчення творчого шляху вченого, а також виявлення негативних наслідків ідейно-політичного регулювання напрямів досліджень у суспільствознавстві радянської доби [17, с. 351–353, 356].

Мета статті – продемонструвати внесок Ф. П. Шевченка у вивчення суспільно-політичних проблем історії України XVII–XX ст. і розробку теоретико-методологічних питань історичної науки.

Виклад основного матеріалу. Суспільно-політична атмосфера в Радянському Союзі 30–80-х роках XX ст., в якій довелося жити і творити суспільствознавцям, характеризується тоталітарною, а після смерті «вождя всіх часів і народів» – авторитарною моделлю правління. Російсько-українські стосунки сталінського періоду не виглядали як суто російський диктат, оскільки у здійсненні контролю за ідеологічною кон'юнктурою в Україні брали участь й окремі представники інтелігенції [7]. Тут панувала партноменклатура, а після перемоги СРСР у Другій світовій війні відбувалася ледь не канонізація російського народу, українським ученим навішували націоналістичні ярлики та спрямовували загальний вектор досліджень на денаціоналізацію української науки [27, с. 283–284]. Підтвердженням суцільної ідеологізації науки про суспільство є видані Інститутом історії України НАН України збірники документів

і матеріалів [8; 9]. Директор Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України П. С. Сохань¹ підкреслював, що заідеологізованість так званих партапаратчиків у ставленні до історичної науки, археографії породжувала тенденцію ігнорування історично-культурної спадщини українського народу. Вона ніби розчинялась у загальноросійській [19, с. 31].

Тим часом окремі дослідники зберігали національну традицію: М. Брайчевський, Я. Дашкевич; до цього причетні О. Апанович, О. Компан, Я. Дзира. «Латентними "націоналістами" було небагато офіційних істориків. Серед такої категорії можна назвати Я. Ісаєвича, Ф. Шевченка, К. Гуслистого, І. Шовкопляса. Я. Дашкевич вважався неофіційним лідером опозиції тодішньому режимові, з яким колишні царські утиски і переслідування не йдуть у порівняння» [6, с. 442, 352]. А, приміром, історіограф Я. Калакура зараховує М. Брайчевського, Я. Дашкевича, Я. Ісаєвича, Ф. Шевченка та інших до «істориків національно-демократичного спрямування» [14, с. 397]. Як бачимо, дещо відмінні визначення, але по суті вони відображають україноцентричний характер наукових орієнтирів цих вчених. Атмосфера ідейно-політичної підозрілості ускладнювалась із намаганням інтелектуалів знаходити вимушений консенсус, не суперечити власному науковому сумлінню та науковій етиці, залишаючись у тогочасній ідеологічній парадигмі. Під пильним контролем партократів перебувала головна наукова установа – Інститут історії АН УРСР². «У 40-х – 50-х рр. остаточно вичищений від «українських буржуазно-націоналістичних фальсифікаторів історії», він був специфічною режимною установою, цербером при ідеологічній ланці наукового забезпечення соціалізму» [6, с. 335]. Компартійній верхівці та судовим органам в Україні здавалося, що посилювався національний рух інтелігенції, тому в травні 1966 р. їм спало на думку видати постанову «Про поживавлення націоналістичних елементів», що започаткувала

¹ Науковим керівником кандидатської дисертації П. С. Соханя був Ф. П. Шевченко. Тема: «Полум'яний революціонер: Життя та революційна діяльність Георгія Димитрова» (1963). Енциклопедія історії України. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. С.726-727.

² Від створення Інституту історії України в 1936 р. кілька разів змінювалась його назва: 1953 р. – Інститут історії АН УРСР; від 1990 р. – Інститут історії України АН УРСР; від 1991 р. – Інститут історії України АН України; від 1994 р. – Інститут історії України НАН України. Енциклопедія історії України. Т. 3. Київ : Наукова думка, 2005. С. 490.

«профілактичну роботу», а згодом «чистки» української наукової еліти, які зачепили і Ф. Шевченка. Як висловлювався він сам, у ті скрутні часи «будь хто міг опинитися на моєму місці і нізачо і ніпрощо потрапити в опалу владомощців» [2, с. 529]. Учений змушений був шукати компроміс між наукою і політикою, здійснювати інтелектуальний самоконтроль перед загрозами з боку партократії. Він почасти діяв обережно й сміливо: приміром, з нагоди 100-річного ювілею М. Грушевського опублікував в «Українському історичному журналі» (1966, № 11) статтю «Чому М. Грушевський повернувся на Радянську Україну», яка насправді сприяла легітимізації його імені [16, с. 188, 190]. Партноменклатура відреагувала на це негативно. Інший приклад: Ф. Шевченко, як головний редактор «Українського історичного журналу», шукав виходу з ситуації, коли М. Брайчевський запропонував надрукувати його статтю «Приєднання чи возз'єднання? (Критичні зауваги з приводу однієї концепції)», у якій заперечувалося тлумачення Переяславського акту 1654 р. як «возз'єднання». Федір Павлович порадив автору лише зменшити обсяг тексту [6, с. 336], по суті «благословивши» його поширення в машинописному варіанті (самвидав)³. Не дистанціювалися від М. Брайчевського, крім Ф. Шевченка, І. Гуржій, О. Ромжа та інші.

Проблема історичного значення Переяславської ради 1654 р. обговорювалась тоді у колах української інтелігенції. Федір Павлович був занурений у неї та вивчав із різних ракурсів, виголошував доповіді згідно партійних настанов, виступав у пресі з позитивною оцінкою тієї події. Як відомо, у 1954 р. з особливим піднесенням відзначалося 300-річчя Возз'єднання України з Росією. Докладна інформація про наукову причетність Ф. Шевченка до висвітлення подій Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького та Переяславської ради 1654 р. міститься у покажчику його праць⁴. В археографічній передмові до збірника документів про Визвольну війну українського народу 1648–1654 рр. він підкреслив, що акт возз'єднання був не випадковістю, а наслідком спільності історичного процесу двох братніх (російського та українського) народів. У підготовчих матеріалах для тез на відзначення тієї історичної події вчений наголосив, що «Богдан

³ У 1972 р. в Торонто видана брошура М. Брайчевського «Приєднання чи возз'єднання? (Критичні зауваги з приводу однієї концепції)».

⁴ «Істину встановлює суд історії»: збірник на пошану Ф. П. Шевченка. У 2-х т. Київ, 2004. Т. 1. С. 723–759.

Хмельницький очоливши визвольну війну українського народу проти польсько-шляхетського гніту, вбачав майбутнє України лише у складі Росії. Ця політика Богдана Хмельницького, як засвідчують документи збірника, відповідала прагненню і бажанню українського народу. Документи збірника засвідчують, як наполегливо і послідовно Богдан Хмельницький домагався здійснення цього завдання» [24, с. 8, 10]. Історичною заслугою гетьмана було те, що очолюючи процес формування української державності, він «правильно розумів її завдання і перспективи, бачив порятунок українського народу в його об'єднанні з великим російським народом» [25, с. 1]. Пафосний стиль подібних наративів Ф. Шевченка обумовлювався загальносоюзним трендом про дружбу народів СРСР. Отже, висловлювання вченого не можуть сьогодні звучати як закид на його адресу, адже вони є констатацією домінування моноідеології в науці за радянських часів.

Ф. Шевченко присвятив спеціальне дослідження особі Б. Хмельницького, який разом зі старшиною влаштував козацьку раду 1654 р., пояснюючи, чому вона відбувалася не в Києві або Чигирині (гетьманській резиденції). Однією з причин вчений назвав перестраховку Б. Хмельницького від імовірних провокацій з боку кримського хана і поляків. Отож, Переяслав обрано, оскільки географічно він був ближче до Росії, звідки їхали послы, та й розташований він у глибокому тилу [23, с.4].

В одній зі своїх публікацій Ф. Шевченко акцентував увагу на зв'язках гетьмана з Києвом, які мали обопільне позитивне значення, деталізувавши деякі нюанси тих карколомних подій⁵. На історичну стежку Хмельницький став у другій половині 40-х років XVII ст., подавшись на Запоріжжя на знак протесту проти сваволі магнатів та їхніх прислужників. Звідти й почалася його військово-політична кар'єра. Національно-визвольна війна, що спалахнула навесні 1648 р., міцно пов'язала гетьмана з Києвом. У травні 1648 р. спільними діями козаків і міщан була звільнена приміська територія від польського війська, а київська шляхта тікала з міста. Наступного місяця він відрядив запорозьких

⁵ Стаття Ф. Шевченка «Київ у житті та діяльності Богдана Хмельницького» написана на основі тогочасних досліджень та першоджерел: Воссоединение Украины с Россией : док. и материалы : в 3 т. М. : Изд-во АН СССР, 1953. 546 с.; Документи Богдана Хмельницького (1648–1657). Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 740 с.

козаків забезпечити оборону Києва від поляків і татарських нападів. Гетьман мав підтримку киян і у прагненні отримати покровительство московського православного царя. У серпні-вересні того ж року, коли через Молдову до Москви їхав єрусалимський патріарх Паїсій, гетьман наказав війську, очолюваному полковником Силуяном Андрійовичем Мужилівським, супроводжувати його до Києва і далі до Москви⁶. Ф. Шевченко наводить й інші приклади. Коли Хмельницький прибув із Замостя до Києва 17 грудня (за старим стилем) 1648 р., його урочисто зустрічали кияни, студенти Київської колегії, митрополит С. Косов, патріарх Паїсій та вершники-козаки. Дякуючи присутнім за привітання з перемогою, він зазначив, що за досягнуті успіхи слід дякувати Богові, «більше цінити і дорожити залізо, а не золото і срібло. Наші батьки з срібних "полумис" не їли, "пуарів" не пили, а дорожили і любили залізо. І цим самим собі славу здобули. Ідїть шляхом своїх батьків, берїть з них приклад, шукайте слави, а не багатства. Будьте задоволені тим, що послав Бог, не завидуйте іншим, не старайтесь присвоїти собі чуже» [22, с. 18]. Питання розвитку українсько-російських відносин Хмельницьким обмірковувались у колі київської громади. Його діями керували не вузько корпоративні чи особисті інтереси, а патріотичні прагнення об'єднати козаків, міщан, духовенство, всі шари суспільства для боротьби з іноземними поневолювачами. Ф. Шевченко не погоджувався з М. Грушевським, що Хмельницький особисті плани змінив на загальнонаціональні під впливом світських і духовних київських діячів. Федір Павлович вважав, що переможні битви вселили в нього упевненість у зламі ситуації на користь усієї України. Гетьман висловив цю думку у зверненні до королівського посланця А. Киселя 23 лютого (за новим ст.) 1649 р. на перемовинах у Переяславі: «Виб'ю з лядської неволі народ весь руський. А що первей о шкоду й кривду свою воював, тепер воювати буду о віру православную нашу» [22, с. 23–24]. Польських послів гетьман запевнив, що Київ – це його місто, він є воєводою. Це була його зважена, тверда позиція, яка виключала торги й підтримувалася киянами, підкреслив Ф. Шевченко, про що також свідчить їхнє приєднання

⁶ Ф. Шевченко зазначав, що в літературі є невірна оцінка тих подій. Так, В. М'яковський невтішно відгукнувся про перебування гетьмана в Києві. Ф. Шевченко назвав це ворожістю і тенденційністю у ставленні до Хмельницького і всього українського (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 349. № 179. С. 19, 23).

до козацького війська. Після невдалої битви під Берестечком (кінець червня 1651 р.) Хмельницький, визволившись із ханського полону, поїхав облаштовувати оборону Києва, де на козацькій раді було вирішено просити царя взяти козаків під свою владу. Київ утримати не вдалося, та після підписання Білоцерківського перемир'я (18/28 вересня 1651 р.) серед населення України, у т. ч. киян, усе більше ставало прихильників союзу з Росією для спільної відсічі загарбникам [22, с. 34]. Питання стосувалося введення у Київ російських воєвод з військами, про що гетьман просив російський уряд у серпні 1653 р., аби сусідні господарі знали про їхнє підданство царської величності. Як зазначав В. С. Іконніков, ці дії свідчили про політичне, стратегічне, міжнародне значення, яке надавав гетьман Києву. Він тримав під контролем ситуацію в місті та навколо нього, аби запобігти спробам поляків здійснити напад, видавав універсали, різноманітні розпорядження тощо. Як зауважив Ф. Шевченко, на той час Київ ставав не лише номінальною, а і фактичною столицею України. Коли російський самодержець у січні 1655 р. повідомив гетьману, що має намір перенести столицю з Москви до Києва, останній вислухав це без оптимізму, оскільки завжди казав: Київ – це «місто наше столичне» [22, с. 42].

Влітку 1655 р. у Києві та його околицях зосереджувались козацькі та російські війська для походу на Галичину. Хмельницькому доводилося тримати ситуацію під контролем, піклуючись про збереження і розширення прав міста і всього Війська Запорозького, про що зазначалось у Березневих статтях 1654 р. Але ж продовжувана війна України і Росії з Польщею супроводжувалась порушенням цих прав, на що скаржилися гетьману київські міщани. Він зреагував на це універсалом від 26 листопада 1655 р., згідно з яким за порушення існуючих правил передбачалось покарання. Поза увагою Хмельницького не залишались провокаційні дії з боку польського короля Яна Казимира та литовського гетьмана Радзивіла, які після Переяславського акту посилювали агітацію серед українського населення щодо повернення у підданство Польщі. Хмельницький послідовно проводив політику підтримки православної церкви, з особливою пошаною ставився до Братського монастиря та Михайлівського Золотоверхого, надавши останньому кошти для оздоблення церкви Михайла. Згодом «рід Богдана Хмельницького» був внесений до пом'яника цього монастиря [22, с. 46]. Отже, Федір Павлович позитивно характеризує

Хмельницького в даному контексті, хоча його постать, а відповідно і Переяславський договір 1654 р. (паралельні назви: Березневі статті 1654 р.; Статті Богдана Хмельницького) в історіографії мають неоднозначні оцінки. (М. Костомаров, П. Куліш, В. Липинський, М. Грушевський, В. Смолій, В. Степанков, Т. Чухліб та інші.) [4]. Приміром, В. Смолій⁷ та В. Степанков гнучкість зовнішньої політики гетьмана називають «полівасалітетною підлеглістю». На їхню думку, Статті Богдана Хмельницького відображали протилежні позиції їх підписантів: українська сторона прагнула допомоги з російського боку у боротьбі з польськими поневолювачами, а росіяни – втілення ідеї «збирання руських земель». В. Липинський вважав, що Переяславська угода мала мілітарний характер, думку його поділяли О. Оглоблин, М. Грушевський. Т. Чухліб підкреслив, що зазначені домовленості не схвалювались Генеральною радою, тобто за тогочасними політико-культурними традиціями це означало не ратифікацію вищим законодавчим органом ранньомодерної Української держави [26, с. 203–206]. Тому і виконання їх положень не носило обов'язкового характеру. З огляду на розпочату Російською Федерацією т. зв. СВО (Спеціальна воєнна операція, а по суті неоголошена війна проти суверенної України) 24 лютого 2022 р., рішення згаданої ради повністю девальвовано [26].

Крім здійснення конкретних наукових досліджень, Ф. Шевченко повсякчас розмірковував над теоретичними проблемами пізнання. Заслуговує на увагу його публікація «Вступ до історичної науки» (Український історичний журнал, 1959, № 1). Основні постулати цієї праці схарактеризувала О. Апанович, підкресливши її історіософський зміст [1, с. 42–46]. Розкривши послідовність науково-дослідного процесу, Федір Павлович акцентував увагу на необхідності дотримання методологічних засад, які базуються на марксистсько-ленінському філософському вченні про основні закони розвитку природи, суспільства і мислення. (Варто зауважити, що у цій методологічній парадигмі тоді працювала вся соціогуманітаристика). Учений наголосив на важливому значенні теорії в історичній науці, що підвищуватиме її суспільний статус. За його словами, «історик, який би він період

⁷ Науковим керівником кандидатської дисертації нинішнього директора Інституту історії України НАН України академіка НАН України В. Смолія був Ф. Шевченко (1975).

не досліджував, завжди звертатиме особливу увагу на ті сили, ті класи, що стоять в центрі епохи, визначають її основний зміст, напрямок, головні особливості історичної обстановки і є носіями прогресу» [12, с. 653]. С. Батуріна, характеризуючи Ф. Шевченка, зазначала, що він належав до кола вчених «своїєї епохи і цілком щиро сприймав більшість встановлених догм, однак, будучи професіональним істориком, людиною мислячою, іноді висловлював дещо опозиційні твердження» [3, с. 170]. Його перу належить стаття під назвою «Суд історії» (Український історичний журнал, 1967, № 2), в якій стисло, конкретно визначено параметри діяльності, критерії компетентності, суспільне значення праці історика. Вчений своє бачення **історичного процесу подає в обгортці** «суду історії», де народ є суддею, адвокатом, виконавцем вироку. Такі висловлювання як «суд, вирок або урок» історії є не лише фігуральними, а мають відповідний зміст. Вони відображають «конкретне співвідношення подій, фактів у часі та просторі і ставлення до них», – підкреслив Федір Павлович. Той, хто нехтує врахуванням історичного досвіду, забуває, що «сучасність дуже скоро переходить в минуле. І вже сучасники в таких випадках стають відповідальними перед історією». Кожна думка вченого напрошується на цитування: «Суд історії не стільки в інтересах минулого, а майже виключно в інтересах сучасності і майбутнього, <...> ігнорування досвіду історії завжди кінчалось трагічно, <...> суд історії безкомпромісний». Вироки цього суду мають не закритий, а публічний характер [10, с. 2–3]. Учений докладно розписав усі випадки, за які можуть каратись історичні діячі: пристосуванство до обставин, вивищення особистих інтересів над інтересами народу, вузькогрупові інтереси, що корисного зроблено, а чого ні, зловживання владою, тощо; суду підлягають і переможці і переможені. Вважаємо абсолютно правим Ф. Шевченка, який вивів основні параметри кодексу честі історика, політичного і громадського діяча, які потрібно брати на озброєння, оскільки вони не втратили своєї актуальності.

Звісно, згадана стаття побудована на марксистсько-ленінських теоретичних засадах суспільного розвитку, які, за словами її автора, не можна ігнорувати чи скасувати, а треба вивчати. «Перед законами суду історії всі рівні, немає привілейованих, немає і дискримінованих. Слід зазначити, що це єдиний суд, де логіка законів співпадає з історичними подіями. При розборі справи суд виходить не тільки з формально-

юридичних, але й морально-етичних норм. <...> Бездоганна сумлінність, точність і ґрунтовність є важливими принципами історика в суді історії» [10, с. 9, 10]. Це – ті фундаментальні принципи, якими керувався Федір Павлович у своїй творчій діяльності. Як напуття дослідникам, учений нагадав, що суду історії підлягають як творці історії, так і ті, хто її пише. В історіографії існують приклади покарання істориків за фальсифікацію подій. І важливо, що цей суд – відкритий; спроби приховання правди закінчувалися поразкою. На його переконання, особливістю відзначається розгляд справ сучасного періоду. Вчений порадив, аби вірно розібратися, до них потрібно ставитись як до гори: «Щоб краще розглянути, слід даліше від неї відійти» [10, с. 15].

Дотримання принципу історизму є однією з вимог з'ясування істини, так само, як і об'єктивність. Складно це вдається під час оціночних суджень про історичних діячів минулого і сучасності. Федір Павлович застерігає від надмірних пристрастей у даному процесі, аби не помилитися і не виправляти власних помилок. Вирок цього суду має суспільне значення і повинен бути відомим усім творцям історії, «бо стосується він не тільки минулого, а й вчить сучасників» [10, с. 21]. Вважаємо корисним викладені історіософські міркування Ф. Шевченка вивчити як катехизис і керуватися ним у повсякденній науковій діяльності. Він геніально розробив своєрідний методологічний і моральний кодекс історика. На нашу думку, цей «рецепт» наукового сумління як самоконтролю, етичної відповідальності за свою працю перед собою та оточенням має увійти у програму навчання аспірантів. Солідаризуюся з О. Апанович, що стаття «Суд історії» заслуговує на передрук з метою нагадування незаперечних істин для істориків [12, с. 66].

Викладені Федором Павловичем концептуальні правила складали основу у його творчій і навчальній практиці. Він запроваджував їх, працюючи з дисертантами як керівник, опонент, консультант, рецензент⁸. Ф. Шевченко спрямував на наукову стежу близько 50 кандидатів і 7 докторів наук. Допомогати становленню молодих здобувачів

⁸ В особовому архівному фонді Ф. Шевченка зберігається комп'ютерний набір його позитивного відгуку на монографію нині генеральної директорки НБУВ, члена-кореспондентки НАН України Л. А. Дубровіної «Кодикологія та кодикографія української рукописної книги». Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 349. № 458.

наукових ступенів для нього виявилось життєвим призначенням. У кожному аспірантові Учитель прагнув побачити «майбутнього колегу, продовжувача своєї справи» [12, с. 12]. Наукову ерудицію й етику вченого підкреслюють його учні й ті, хто мав нагоду слухати і спілкуватися з ним. О. Апанович, зокрема, зазначала, що під час обговорення дискусійних питань він казав: «Ми повинні вчитися одне в одного» [12, с. 104]. Авторка цієї публікації, ще коли була аспіранткою Федора Павловича, відчувала це повсякчас. На все життя запам'ятався випадок, коли подала на його розгляд перший написаний мною текст розділу дисертації. Зрозуміло, дуже хвилювалась, очікуючи від нього критику та зауваження і зізналась у цьому. На що Федір Павлович відповів: так ви ж у даному питанні вже знаєте більше за мене. Звісно, його слова не викликали гординю, а вселяли упевненість, заряджали енергією, підбадьорювали, стимулювали бажання досягти успіху й не засмутити Вчителя. Своїм авторитетом він надихав на творчу працю, надаючи практичні поради не лише з конкретних питань, а й загальнонаукового і загальнофілософського характеру.

Незаперечним є внесок Ф. Шевченка у розробку проблем методології та методики наукового дослідження. У рукописному варіанті доповіді (квітень 1962 р.), присвяченій цій темі (не зазначено, на який науковий захід вона готувалася; зберігається в ІР НБУВ), подано скрупульозний аналіз стану справ та визначено організаційні моменти для вирішення нагальних завдань. За змістом доповідь нагадує програмний спіч. «Кожна галузь суспільних наук, – зазначав Федір Павлович, – тісно пов'язана з історією. <...> Вона відіграє важливу роль у справі зближення, єдності різних галузей знань. <...> І зовсім помиляються ті люди, котрі думають начебто на зібрані факти досить набити словесний обруч і наукова історична праця готова» [11, арк. 2]. Причинами низького рівня історичних досліджень, серед інших, вчений назвав незнання наукової методології та методики. Дану проблему він також пов'язав із шкідливим впливом культу особи Сталіна, зокрема на історичну науку. «Вся роль істориків зводилася лише до одного – підібрати факти для ілюстрації раз і назавжди встановлених тверджень і положень, <...> що сприяло появі таких негативних явищ в історичних працях, як **догматизм і антиісторизм, начотництво і цитатництво, кон'юнктурність**, <...> дошкульною була атмосфера дрібної опіки і грубого адміністрування, підозрілості

і недовіри». Після засудження культу особи Сталіна історична наука підвищила свій теоретичний рівень, зросла наукова кваліфікація кадрів [11, арк. 4–7]. Він пошкодував з приводу відсутності посібника з методології та методики історичних досліджень і не лише в Україні. Федір Павлович зазначив, що вже накреслені заходи з виправлення становища, якими опікується Інститут історії АН УРСР [11, арк. 14]. У зазначеній доповіді порушено багато актуальних питань організації роботи науковця: вибір теми дослідження, складання плану, добір фактів тощо. Він застерігав дослідників від великих сподівань щодо редакторських опрацювань текстів. За його словами, «редактор в роботі повинен бути. Але такий, який знає не менше автора» [11, арк. 24]. Учений розкрив послідовність науково-дослідного процесу, підкреслив важливість дотримання методологічних засад наукового пізнання, використовуючи праці класиків марксизму-ленінізму. Багато науковців з власного досвіду пам'ятають, що в умовах партократичного режиму вважалося недоліком, а в деяких випадках навіть слугувало причиною відмови в публікації результатів дослідження, якщо автор не був обізнаним з працями класиків і не робив на них посилань. Сьогодні спливають у пам'яті моторошні часи, коли з ідеологічних міркувань каралися поважні історики, здійснювалися кадрові чистки академічних установ. У такі партократичні лабети в 1972–1973 рр. потрапило чимало українських вчених, літературних і громадських діячів. Зокрема, Федора Павловича звинувачували у відхиленні «від класових, інтернаціоналістських позицій в оцінках окремих історичних подій» та націоналістичних трактовках деяких історичних положень, подібних до школи М. Грушевського [15, с. 97, 135]. О. Апанович, яка також потрапила під репресивний каток, зазначала, що в 1972 р. Ф. Шевченка усунули з посади директора Інституту археології АН УРСР та редактора «Українського історичного журналу». Але прикрість не лише в тому, що авторитетний учений втратив посади, а загальмувалися багато його ініціатив і реальних справ у відродженні та сприянні розвитку спеціальних історичних дисциплін. Його позбавили можливості оприлюднювати теоретичні й історіософські міркування, нові ідеї у трактуванні історії України, які суперечили тогочасній політичній парадигмі, викладеній у «Тезах ...» про возз'єднання України з Росією в 1654 р. [12, с. 98–99]. Після звільнення з директорської посади наукова діяльність вченого

була пов'язана з Інститутом історії АН УРСР: старший науковий співробітник, головний науковий співробітник, завідувач сектору⁹. У секретній довідці КДБ УРСР Центральному Комітету Компартії України (грудень 1974 р.) йшлося про те, що в Інституті історії «мають місце окремі недоліки у питаннях боротьби з ідеологією українського буржуазного націоналізму та сіонізму, в підборі та вихованні кадрів. <...> У теперішній час в Інституті працює ряд осіб, стосовно яких є компрометуючі матеріали». Серед інших названо Федора Павловича, якому в 1972 р. було оголошено сувору партійну догану, її не було знято аж до Постанови Секретаріату ЦК КП України № 142 від 28 грудня 1979 р. [9, с. 335, 336; 12, с. 460–461].

У 1970–1980-х роках Ф. Шевченкові довелося опублікувати низку статей, рецензій у тогочасному ідеологічному каноні, що торкалися дружби і братерства російського та українського народів. Дослідник його наукової творчості О. Ясь недвозначно пояснив, що «наїзди» та звільнення з керівних посад на початку 1970-х років завдали вченому суттєвої моральної травми. Отже, «у його публікаціях кінця 1970-х – початку 1980-х років вже не було і натяку на попередні спроби, а механічно проголошувалися офіційні настанови». Дослідник підкреслив, що Федір Павлович перебував тоді у стані вирішення дилеми: офіційно радянський та в душі і серці – український [27, с. 346]. В умовах ідеологічного тиску на соціогуманітарні науки Ф. Шевченкові, як і багатьом незгодним з офіційним радянським наративом, доводилося вдаватися до застосування розмитих (розширених або звужених) тлумачень історичних подій, уточнюючих формулювань, які суперечили його внутрішньому «Я». Про це він занотував у своєму щоденнику (ІР НБУВ. Ф. 349, од. зб. 74–80). Задумана атмосфера ідейно-політичних погроз і переслідувань пригнічувала морально-психологічний дух креативно мислячих людей. О. Удод характеризує Ф. Шевченка як історика-концептуаліста, який висвітлював минуле відповідно до власного бачення політичного майбутнього України [20]. О. Ясь зараховує його до «істориків реформаційної, нонконформістської орієнтації» [27, с. 346]. Загалом в умовах відсутності чіткої класифікації істориків за науковими напрямками в основу покладалася суспільно-політична орієнтація.

⁹ Енциклопедія історії України. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10. С. 623–624

Висновки. Дослідження, присвячені науковій діяльності члена-кореспондента НАН України Федора Шевченка, представляють історіографічний комплекс, у якому всебічно розкрито його інтелектуальну спадщину та особистий бекграунд, що характеризуються креативністю, теоретизуванням, організаційною та науковою сміливістю і толерантністю. За умов прискіпливого ідейно-політичного контролю частина вчених радянської доби намагалася досить коректно виходити за межі тогочасних ідеологічних канонів і потрапляла до списку неугодних режимові. Подібна доля спіткала і Ф. Шевченка, який з притаманною йому тонкістю та гнучкістю, глибоко професійною підготовкою робив свою суспільно важливу справу в ідеологічно витриманій парадигмі. Вчений доклав багато зусиль для вивчення історичних подій ранньомодерної доби історії України, зокрема українсько-російських політичних та економічних зв'язків, Національно-визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. Оцінюючи постать Б. Хмельницького, дослідник не робив негативних пасажів на його адресу, підкреслюючи, що гетьман враховував тогочасну суспільно-політичну та духовно-моральну ситуацію в Україні, беручи до уваги релігійний фактор. Моральне сумління вченого диктувало необхідність висловлювати власне бачення історичного процесу, виношуючи і зрештою оприлюднивши сакраментальну думку: «Істину встановлює суд історії», чого і намагаються тепер дотримуватися дослідники нового покоління. Як зазначав Ф. Шевченко, історичних діячів судять не по тому, чого вони не зробили, а по тому, що зробили нового порівняно зі своїми попередниками. Він довів це своєю відданою працею, зробивши важливий внесок в інтелектуальну скарбницю України не лише науковими дослідженнями, а й розробкою концептуальних засад історіописання та підготовкою наукових кадрів. Його життєпис певною мірою віддзеркалює українську історичну науку радянських часів. Дослідження Ф. Шевченка ґрунтуються на опублікованій літературі та документальних джерелах і користуються попитом до теперішнього часу, попри те, що він дотримувався пануючої на той час марксистсько-ленінської методології, яка є загальнофілософською й іноді необґрунтовано істориками відкидається.

Список бібліографічних покликань

1. Апанович О. Федір Павлович Шевченко: історик, архівіст, історіограф, джерелознавець, археограф, організатор науки, Людина. *«Істину встановлює суд історії»*. Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка : у 2-х т. Київ, 2004. Т. I. С. 17–46.
2. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Федір Павлович Шевченко. *Зневажена Кліо* : зб. статей / гол. ред. Ю. З. Данилюк. Київ : Інститут історії України НАН України, 2005. С. 529–536.
3. Батуріна С. С. Федір Павлович Шевченко: життя і творчість : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Ін-т історії України. Київ, 2007. 239 арк.
4. Богдан Хмельницький і оцінка його діяльності в історичній літературі. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/history/4740/>
5. 80-річчя член-кореспондента НАН України Ф. П. Шевченка. *Вісник НАН України*. 1994. № 7–8. С. 158–159.
6. Гирич. І. Між наукою і політикою. Історіографічні студії про вчених-концептуалістів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 488 с.
7. Єсельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві / авторизов. переклад з англ. М. Климчука, Х. Чушак ; за ред. М. Климчука. Київ : Критика, 2008. 303 с.
8. Інститут історії України Національної академії наук України. Документи і матеріали, 1936–1991: у 2 кн. Київ, 2011. Кн. 1: 1936–1947. 630 с.
9. Інститут історії України НАН України: друге двадцятиріччя (1957–1977). Документи і матеріали. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. 463 с.
10. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 349. № 166.
11. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 349. № 264.
12. *«Істину встановлює суд історії»*. Збірник на пошану Ф. П. Шевченка : у 2 т. Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. Т. I. 782 с.
13. Історико-географічні дослідження в Україні. Збірка наукових праць. Київ : Інститут історії України, 1998. Вип. 4 : На пошану видатного вченого-історика, члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, професора Ф. Шевченка. 209 с.
14. Калакура Я. Українська історіографія : курс лекцій. Київ : Генеза, 2012. 512 с.
15. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. Київ : Либідь, 1995. 224 с.
16. Колесник І. І. Федір Шевченко: інтелектуальна генеалогія українського радянського історика. *Український історичний журнал*. 2005. № 2. С. 178–192.

17. Корчемна І. Нові надходження Інституту рукопису НБУВ: особовий архівний фонд члена-кореспондента НАНУ Ф. П. Шевченка. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2004. Вип. 13. С. 351–356.

18. Круглий стіл з нагоди 100-річчя від дня народження українського історика Федора Павловича Шевченка (Київ, 11 грудня 2014 р.). Програма. URL: <http://history.org.ua/en/post/337>

19. Міфологія в українській історіографії (XIX–XX ст.) : тези доповідей Першої наукової конференції Київського осередку Українського Історичного Товариства. Жовтень 1993 р. Київ, 1993. 34 с.

20. Удод О. А. Ф. П. Шевченко як історик-концептуаліст. *Історіографічні дослідження в Україні* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 27. С. 90–101. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/160076/08/-Udod.pdf?sequence=1>

21. Шевченко Федір. Історичні студії. Збірка вибраних праць і матеріалів (До 100-річчя від дня народження). Київ : Інститут історії України НАНУ, 2014. 700 с.

22. Шевченко Федір Павлович. Київ у житті та діяльності Богдана Хмельницького. *Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Ф. 349. № 179.

23. Шевченко Ф. П. Матеріали для тез про 300-річчя возз'єднання України з Росією. *Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Ф. 349. № 120.

24. Шевченко Ф. П. Матеріали для тез ... *Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Ф. 349. № 119.

25. Шевченко Ф. П. Матеріали для тез ... *Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Ф. 349. № 121.

26. Шип Н. Девальвація Переяславського акту і «Березневих статей» 1654 року: історіографічний дискурс. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2024. № 3 (34). С. 197–220. . DOI: <https://doi.org/10.15407/rksu.34.197>

27. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.) : у 2 ч. Київ : НАН України, Інститут історії України, 2014. Ч. 2. 650 с.

References

1. Apanovych, O. (2004). Fedir Pavlovych Shevchenko: istoryk, arkhivist, istoriohraf, dzhereloznavets, arkheohraf, orhanizator nauky, Liudyna [Fedir Pavlovich Shevchenko: historian, archivist, historiographer, source scholar, archeographer, organizer of science, Man]. In *"Istynu vstanovliuie sud istorii"*.

Zbirnyk na poshanu Fedora Pavlovycha Shevchenka ["The truth is established by the court of history". Collection in honor of Fedir Pavlovich Shevchenko]. (Vol. 1, pp. 17-46). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Bazhan, O. H., & Danyliuk, Yu. Z. (2005). Fedir Pavlovych Shevchenko [Fedir Pavlovich Shevchenko.]. In Yu. Danyliuk, ed. *Znevazhena Klio* [Scorned Clio. Collection of articles]. (pp. 529-536). Kyiv, Ukraine: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, [In Ukrainian].

3. Baturina, S. S. (2007). Fedir Pavlovych Shevchenko: zhyttia i tvorchist [Fedir Pavlovich Shevchenko: life and creativity]. (PhD dissertation). Institute of History of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

4. Bohdan Khmelnytskyi i otsinka yoho diialnosti v istorychnii literaturi [Bohdan Khmelnytskyi and evaluation of his activity in historical literature]. Retrieved from <http://osvita.ua/vnz/reports/history/4740/> [In Ukrainian].

5. (1994). 80-richchia chlen-korespondenta NAN Ukrainy F. P. Shevchenka [80th anniversary of the corresponding member of the NAS of Ukraine F. P. Shevchenko]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 7-8, 158-159. [In Ukrainian].

6. Hyrych, I. (2012). Mizh naukoiu i politykoiu. Istoriohrafichni studii pro vchenykh-kontseptualistiv [Between science and politics. Historiographical studies on conceptual scientists]. Ternopil, Ukraine: Navchalna knyha – Bohdan. [In Ukrainian].

7. Yekelchik, S. (2008). Imperiia pamiaty. Rosiisko-ukrainski stosunki v radianskii istorychnii uiavi [Empire of Memory. Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical Imagination]. (Klymchuk, M., & Chushak, Kh. (Trans.)). Kyiv, Ukraine: Krytyka. [In Ukrainian].

8. (2011). Instytut istorii Ukrainy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Dokumenty i materialy, 1936–1991 [Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. Documents and materials, 1936–1991]. Vol. 1. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

9. (2007). Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy: druhe dvadtsiatyrichchia (1957–1977). Dokumenty i materialy [Institute of the History of Ukraine of the NAS Ukraine: the second twentieth anniversary (1957–1977). Documents and materials]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

10. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Manuscript Institute of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. (Fond 349. No 166). [In Ukrainian].

11. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Manuscript Institute of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. (Fond 349. No 264). [In Ukrainian].

12. (2004). "Istynu vstanovliuie sud istorii". Zbirnyk na poshanu F. P. Shevchenka ["The truth is established by the court of history". Collection in honor of Fedir Pavlovich Shevchenko]. (Vol. 1). Kyiv, Ukraine: Institute of History NAS of Ukraine. [In Ukrainian].

13. Instytut istorii Ukrainy. (1998). Na poshanu vydatnoho vchenoho-istoryka, chlena-korespondenta NAN Ukrainy, doktora istorychnykh nauk, profesora F. Shevchenka [In honor of the outstanding scientist-historian, corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine, doctor of historical sciences, professor F. Shevchenko]. (Vol. 4). In *Istoryko-heohrafichni doslidzhennia v Ukraini. Zbirka naukovykh prats* [Historical and geographical research in Ukraine. Collection of scientific papers]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

14. Kalakura, Ya. (2012). *Ukrainska istoriohrafiia* [Ukrainian historiography]. Kyiv, Ukraine: Heneza. [In Ukrainian].

15. Kasianov, H. (1995). *Nezghodni: ukrainska intelihentsiia v rusi oporu 1960–80-kh rokiv* [Dissent: Ukrainian intelligentsia in the resistance movement of the 1960s–80s]. Kyiv, Ukraine: Lybid. [In Ukrainian].

16. Kolesnyk, I. I. (2005). Fedir Shevchenko: intelektualna henealohiia ukrainskoho radianskoho istoryka. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2, 178–192. [In Ukrainian].

17. Korchemna, I. (2004). *Novi nadkhodzhennia Instytutu rukopysu NBUV: osobovy arkhivnyi fond chlena-korespondenta NANU F. P. Shevchenka* [New acquisitions of the Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: personal archival collection of corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine F. P. Shevchenko]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 13, 351–356. [In Ukrainian].

18. (2014). *Kruhlyi stil z nahody 100-richchia vid dnia narodzhennia ukrainskoho istoryka Fedora Pavlovycha Shevchenka. Prohrama* [Roundtable on the occasion of the 100th anniversary of the birth of Ukrainian historian Fedir Pavlovich Shevchenko. Program]. Retrieved from <http://history.org.ua/en/post/337> [In Ukrainian].

19. (1993, October). *Mifolohiia v ukrainskii istoriohrafii (XIX–XX st.)* [Mythology in Ukrainian historiography (XIX–XX centuries)]: abstracts of reports of the First Scientific Conference of the Kyiv Branch of the Ukrainian Historical Society. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

20. Udod, O. A. (2017). Fedir Shevchenko yak istoryk-kontseptualist [Fedir Shevchenko as a conceptualist historian]. In *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*, 27, 90–101. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/160076/08/-Udod.pdf?sequence=1> [In Ukrainian].

21. Shevchenko, Fedir. (2014). *Istorychni studii. Zbirka vybranykh prats i materialiv (Do 100-richchia vid dnia narodzhennia)* [Historical studies. Collection of selected works and materials (To the 100th anniversary of the birthday)]. Kyiv, Ukraine: Institute of the History of Ukraine of the NAS Ukraine. [In Ukrainian].

22. Shevchenko, F. P. Kyiv u zhytti ta diialnosti Bohdana Khmelnytskoho [Kyiv in the life and work of Bohdan Khmelnytskyi]. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Manuscript Institute of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. (Fond 349. No 179). [In Ukrainian].

23. Shevchenko, F. P. Materialy dlia tez pro 300-richchia vozziednannia Ukrainy z Rosiieiu [Materials for the thesis on the 300th anniversary of the reunification of Ukraine with Russia]. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Manuscript Institute of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. (Fond 349. No 120). [In Ukrainian].

24. Shevchenko, F. P. Materialy dlia tez... [Materials for the thesis...]. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Manuscript Institute of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. (Fond 349. No 119). [In Ukrainian].

25. Shevchenko, F.P. Materialy dlia tez... [Materials for the thesis...]. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Manuscript Institute of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. (Fond 349. No 121). [In Ukrainian].

26. Shyp, N. (2024). Devalvatsiia Pereiaslavskoho aktu i "Bereznevykh statei" 1654 roku: istoriohrafichniy dyskurs [Devalvatsiia Pereiaslavskoho aktu i "Bereznevykh statei" 1654 roku: istoriohrafichniy dyskurs]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 3 (34), 197-220. DOI: <https://doi.org/10.15407/rksu.34.197> [In Ukrainian].

27. Yas, O. (2014). Istoryk i styl. Vyznachni postati ukrainskoho istoriopysannia u svitli kulturnykh epokh (pochatok XIX – 80-ti roky XX st.) (Vols. 1-2) [Historian and Style. Eminent Figures of Ukrainian Historiography in the Light of Cultural Epoch (Early 19th – 80s of 20th Century)]. (Vol. 2). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

Nadia Shyp,

<https://orcid.org/0000-0002-1309-1509>,

Doctor of Historical Sciences, Leading Researcher,

Department of Manuscript Heritage Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

62, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

e-mail: nadia.shyp@gmail.com

SCIENTIFIC CONSCIENCE OF FEDIR PAVLOVYCH SHEVCHENKO IN THE LABORATORIES OF PARTOCRACY

The purpose of the article is to demonstrate the contribution of F. P. Shevchenko in the study of social and political problems of the history of Ukraine of the XVII–XX centuries. and development of theoretical and methodological issues of historical science. **The research methodology** is based on the principles of objectivity, impartiality, dialectical logic; the method of retrospective analysis of official documents and personal archive documents of F. Shevchenko is used, as well as the method of historiographical discourse

of his scientific heritage. **Scientific novelty.** The famous Ukrainian historian F. Shevchenko is one of the extraordinary representatives of the intelligentsia in the USSR and Ukraine, when monoideology and monomethodology reigned in science. The study proves that the partocratic chains prevented him from fully realizing his intellectual potential. **Conclusions.** In the wide range of his scientific interests, topics related to the Ukrainian Cossacks occupied an important place. Researching the National Liberation War of the Ukrainian people of 1648–1654, he positively evaluated its results and the activities of Bohdan Khmelnytskyi, realizing that for trying to act outside the Soviet Marxist-Leninist canons, historians fell under the repressive "rink" of the powerful. F. Shevchenko is an example of dedication to the profession, great efficiency, determination and moral and psychological endurance, which deserves to be emulated.

Keywords: Fedir Shevchenko, Bohdan Khmelnytskyi, Cossacks, partocracy, ideological and political oppression.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2024 р.